

УДК 811.161.2-26'367.624

Висоцький А.В.

ПРИСЛІВНИКИ ЯК ВИРАЗНИКИ ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНИХ ФУНКЦІЙ ДІЄСЛОВА

У статті здійснено аналіз обставинних та означальних прислівників у вторинній для них предикативній функції. Схарактеризовано особливості реалізації прислівників у функції прислівникового складеного присудка та прислівникового складеного головного члена односкладного речення. З'ясовано семантичну неоднорідність односкладних речень з прислівниковим складеним головним членом та переносні значення, які реалізує прислівник у вторинній позиції.

Ключові слова: обставинні та означальні прислівники, вторинна функціональна сфера, двоскладне та односкладне речення.

Українські та закордонні мовознавці неодноразово відзначали здатність означальних та обставинних прислівників виконувати вторинну для них предикативну функцію, тобто формально-синтаксичну функцію присудка у двоскладному реченні [21, с. 161; 15, с. 60; 6, с. 20; 11, с. 229] і здебільшого констатували обмежене вживання прислівників у цій позиції [6, с. 20; 15, с. 60]. Спостереження за особливостями функціонування означальних прислівників засвідчили, що деякі з них досить регулярно виконують роль присудка в реченнях кількох структурних типів, тому питання про межі використання їх у вторинній предикативній функції потребує уточнення.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування означальних та обставинних прислівників, що виконують синтаксичну роль присудка або головного члена односкладного речення.

Присудок, основна частина якого виражена прислівником, упродовж тривалого часу кваліфікували як складений іменний [21, с. 161; 15, с. 60; 6, с. 20]. За такого підходу прислівник безпідставно прирівнювали до іменних частин мови, ігноруючи те, що він може бути присудком лише в деяких структурних типах речень. У 90-х роках минулого століття І.Р. Вихованець обґрунтував поняття прислівникового складеного присудка як головного члена речень з інфінітивним та іменниковим підметом [4, с. 71]. Услід за ним цим терміном послуговувалися Н.В. Кавера [14], О.В. Годз [6] та ін.

Прислівники виконують роль прислівникового складеного присудка несамотійно. У присудкову позицію їх переводять форми дієслівної власне-зв'язки *бути* та дієслівних невластне-зв'язок, найуживанішими з-поміж яких є *ставати / стати, здаватися / здатися, видаватися / видатися, виявитися* та ін., які надають основній прислівниковій частині складеного присудка граматичних дієслівних значень часу, способу, особи та виду.

У цій позиції прислівники лише функціонально уподібнюються до дієслів: вони виконують предикативну функцію, оскільки дієслівні зв'язки

надають їм синтаксичного часу й способу, визначають інші компоненти речення. Саме тому вживання прислівників у присудковій позиції дослідники кваліфікують як їх часткову вербалізацію [4, с. 99; 20, с. 6; 18, с. 110]. Неможливість морфологічного завершення відприслівникової вербалізації пов'язують з похідністю прислівників від іменників, прикметників, числівників та дієслів [10, с. 203; 18, с. 110]. Оскільки прислівники у присудковій позиції реалізують дієслівні категорії часу, способу не за допомогою синтетичних засобів – флексій або інших морфем (морфологічного слова), а аналітично, за допомогою аналітичних синтаксичних морфем, їх називають аналітичними дієсловами [4, с. 99; 9, с. 54; 20, с. 6].

Прислівниковий складений присудок формує предикативний центр двоскладних речень кількох структурних типів, а саме: 1) двоскладних речень з інфінітивним підметом; 2) двоскладних речень з іменниковим підметом; 3) двоскладних речень із займенниковим підметом.

У двоскладних реченнях з інфінітивним підметом роль прислівникового складеного присудка виконують здебільшого якісно-означальні прислівники оцінної семантики: *добре, недобре, погано, чудово, легко, важко, складно, просто, безпечно, небезпечно, приємно, неприємно, зручно, незручно, корисно, шкідливо, цікаво, нецікаво*, напр.: *От чогось більшати, рости – **приємно, радісно**. А менишати, – навпаки, **страшно*** (В. Нестайко); *...не лише гратися, а й вчитися їм тепер **стало нецікаво*** (В. Нестайко); *Придбати автомобіль **виявилось непросто**; Притулятися до розсувних дверей **небезпечно**; ... самі знаєте, воєнний план скласти **нелегко*** (Г. Тютюнник); *Вернути до життя такого горе-плавця **не важко*** (М. Матіос).

Якісно-означальні прислівники у функції прислівникового складеного присудка двоскладного речення можуть передавати суб'єктивне ставлення конкретного суб'єкта до названої інфінітивом дії. Обов'язковим компонентом таких речень є лівобічний керований другорядний член зі значенням суб'єкта стану у формі давального відмінка, пор.: *Мені було приємно це чути* (В. Нестайко); *Товариші, – почав він, і видно було, що йому важко говорити*. (Г. Тютюнник); *...нам дуже **прикро** Вас розчаровувати, але перший танець обіцяно мені* (Ю. Андрухович); ***Буде нам так сонячно і молоді** біля вікон сонячних стоять* (І. Жиленко).

Характерно, що прислівниковий складений присудок у двоскладних реченнях часто передують інфінітивному підметові, пор.: *...все це коштує грошей, а їх **нелегко заробити*** (Г. Тютюнник); ***Незручно** плакати на весіллі й сміятися на цвинтарі* (М. Матіос); ***Це так було красиво** – збігати по сходах вниз!* (І. Жиленко). Оскільки присудок репрезентує ознаку суб'єкта, то типовою для української літературної мови вважають формально-синтаксичну структуру двоскладного речення, у якій підмет стоїть після присудка [3, с. 76]. Винесення прислівникового складеного присудка у препозицію до інфінітивного підмета зумовлене комунікативною потребою мовця акцентувати саме на оцінці, яку передає такий присудок, пор.: *Як це*

недобре – молодості *заздрить!* (І. Жиленко); *Як було приємно* *отак лежати на траві горлиць* (В. Нестайко); ...це *прекрасно* – *творити* собі життя саморуч, це *страшно* – *творити* собі життя саморуч (О. Забужко). Варто зазначити, що з погляду комунікативного членування речення прислівниковий складений присудок у наведених прикладах становить рему висловлення, що розташована перед темою, яку репрезентує інфінітивний підмет. Отже, прислівниковий складений присудок виконує характерну для присудків комунікативну функцію реми, а нетипове розташування цього компонента у структурі речення сприяє увиразненню його комунікативного навантаження.

Крім якісно-означальних прислівників у формально-синтаксичній присудковій позиції можуть уживатися й деякі означальні просторові прислівники, зокрема *далеко*, *недалеко*, *близько*, *неблизько*, причому це буває у двоскладних неелементарних реченнях, у підметовій позиції яких виступають інфінітиви зі значенням руху, які супроводжують локативні компоненти на означення вихідного та кінцевого пункту руху чи шляху руху [7, с. 38 – 39; 6, с. 11 – 12]. Напр.: *Їхати до Чернівців через села далеко*; *Їздити з Березані до Києва неблизько*; *Наввимашки до села пливати далеко* (В. Нестайко).

Деякі часові означальні прислівники (*рано* (зі значенням „передчасно”), *пізно*) також можуть уживатися в ролі прислівникового складеного присудка двоскладних неелементарних речень з інфінітивним підметом. У цій позиції вони визначають своєчасність / несвоечасність дії, названої інфінітивним підметом, причому ці значення додатково підсилюють або інші часові прислівники (*ще*, *вже* (*уже*)), або прислівники міри й ступеня (*занадто*, *дуже*), семантично пов'язані з прислівниковим складеним присудком, пор.: *Та й пізно було втручатися, бо якраз продзвенів третій дзвінок і всі заспішили в зал* (В. Нестайко); *Одружуватися – ще рано*; *Мені вже пізно вчитися* (О. Черногуз); *Уже пізно робити уроки*; *Ого! Занадто довго ждуть* (В. Винниченко). У заперечних реченнях підсилювальну функцію виконує заперечний прислівник *ніколи* – квантор всезагальності, пор.: *Вчитися і любити ніколи не пізно* (О. Черногуз).

Функція прислівникового складеного присудка є вторинною і для деяких прислівників міри й ступеня. Зокрема, прислівники *мало*, *замало*, *недостатньо*, *недостить* указують на недостатність вияву динамічної ознаки, вираженої інфінітивним підметом, пор.: *Мало великим себе уявляти, Треба великим бути* (В. Симоненко); *Недостатньо вивчити правило, потрібно вміти його застосовувати*.

Прислівники міри й ступеня, означальні просторові і часові прислівники обмежено використовують у формально-синтаксичній позиції присудка в реченнях з інфінітивним підметом, особливих за своєю структурою та комунікативною настановою, пор.: *Працювати – багато, спати – мало*; *Говорити – небагато*; *Стрибати – високо, пірнати – глибоко! Метати – далеко! Літати – високо! Уставати – рано!* За комунікативною настановою ці речення спонукального характеру, речення-

заклики. Українські мовознавці вважають їх неелементарними двоскладними реченнями з інфінітивним підметом, із яким предикативний прислівник пов'язаний нульовою формою дієслівної власне-зв'язки *бути*, замість якої ставлять тире, тобто тут прислівник виконує роль основної частини прислівникового складеного присудка [8, с. 112]. До цього витлумачення варто додати, що в таких двоскладних неелементарних реченнях ще й еліпсований модальний предикат *потрібно* (пор.: *Працювати – багато, спати – мало* ← *Працювати потрібно багато, спати потрібно мало; Говорити – небагато!* ← *Говорити потрібно небагато; Стрибати – високо, пірнати – глибоко!* ← *Стрибати потрібно високо, пірнати потрібно глибоко; Метати – далеко!* ← *Метати потрібно далеко; Літати – високо!* ← *Літати потрібно високо; Уставати – рано!* ← *Уставати потрібно рано*), тому прислівники міри й ступеня, означальні просторові та часові прислівники виконують у них функцію прислівникового складеного присудка з модальним відтінком потрібності, повинності. У цю позицію можуть потрапляти і деякі якісно-означальні прислівники, пор.: *Працювати – дружно! Вивчати – наполегливо!*

Присудкову позицію в реченнях з інфінітивним підметом часто заповнюють модальні прислівники *можливо, неможливо, реально, нереально, марно* та ін. Вони характеризують названу інфінітивним підметом дію за різними модальними показниками, пор.: *Просто так їх відмовити – нереально* (Люко Дашвар); *Не їздити було неможливо* (Ю. Андрухович); *Купити квиток до Львова у зв'язку з ситуацією виявилось неможливо* (Ю. Андрухович); *Сперечатися з нею марно* (Л. Костенко). Активне використання модальних прислівників у ролі прислівникового складеного присудка двоскладних речень з інфінітивним підметом зумовлене актуальністю модальної характеристики для динамічної ознаки. Оскільки інфінітив, на відміну від способових форм дієслова, не маркує дію жодним модальним значенням, зростає вага прислівникових експлікантів модальності, які в позиції присудка оцінюють реальність / нереальність названої інфінітивом дії.

Якісно-означальні прислівники виконують роль прислівникового складеного присудка в неелементарних двоскладних реченнях з іменниковим підметом, позицію якого заповнюють переважно предикатні іменники на позначення дій або станів, що характеризують такий складений присудок. На власне-семантичному рівні речення він є предикатом другого рангу, який оцінює ситуацію, передану предикатом першого рангу, пор.: *Вишивання – це прекрасно* ← *Хтось вишиває + Це прекрасно; Очікування – це нудно* ← *Хтось очікує когось / чогось + Це нудно; Зволікання в небезпечній ситуації – це небезпечно* ← *Хтось зволікає в небезпечній ситуації + Це небезпечно; Життя на безлюдному острові – це цікаво* ← *Хтось живе (збирається жити) на безлюдному острові + Це цікаво; Лінощі – це погано* ← *Хтось лінується + Це погано.*

Позицію підмета можуть заступати також іменники – назви абстрактних понять і навіть конкретних предметів, які репрезентують певні

не названі, але зрозумілі з контексту дії чи стани, пор.: **Це так природно – відстані і час** (Л. Костенко) ← *Перебувати на відстані і те, що минає час, – це так природно*; **Освіта – це перспективно** ← *Здобути освіту – перспективно*; **Дисертація – це важко** ← *Написати дисертацію – це важко*; **Автомобіль – це зручно** ← *Їздити автомобілем – зручно*; **Морська капуста – це корисно** ← *Їсти морську капусту – корисно*; **Кожухи – це тепер модно** (О. Черногуз) ← *Носити кожухи – це тепер модно*; **Риба – це чудово** (В. Шкляр) ← *Їсти рибу – це чудово*.

Найуживанішими є двоскладні речення, у яких іменниковий підмет та прислівниковий складений присудок поєднані нульовою формою дієслівної власне-зв'язки *бути* та зв'язковим компонентом *це*, пор.: **Наклеп – це підступно**; **Екскурсії – це цікаво**; **Прогулянки – це корисно й приємно**. Рідше в таких двоскладних реченнях використовують форми дієслівних невластивих зв'язок *ставати / стати, здаватися / здатися, видаватися / видатися, виявитися*, пор.: **Табір – це виявилось цікаво** ← *Відпочивати в таборі виявилось цікаво*; **Купівля через Інтернет – це стає вигідно** ← *Купувати через Інтернет стає вигідно*.

Двоскладні речення аналізованого типу здебільшого непоширені, вони складаються лише з іменникового підмета та прислівникового складеного присудка. Зрідка їх поширюють другорядні прислівні члени речення, пор.: **Вишивання картин – це прибутково**; **Читання книг – це корисно**; **Обіди нашвидкуруч – це дуже шкідливо**; **Життя на безлюдному острові – це вельми захопливо**.

Дуже обмежено в таких двоскладних реченнях функціонують детермінантні другорядні члени речення, пор.: **Планшет – сьогодні це модно**; **Музична школа – зараз не актуально**.

Двоскладні речення, побудовані за схемою *іменниковий підмет + прислівниковий складений присудок*, передають здебільшого оцінку певних дій або ситуацій. Вони стилістично марковані, типові для усно-розмовного та художнього вжитку.

Крім предикатних і непередикатних іменників роль підмета у двоскладних реченнях із прислівниковим складеним присудком виконують і займенникові іменники. Найуживанішими в цій функції є субстантивовані займенникові вказівні прикметники *це (се), те*, пор.: – *Ти не маєш права ображатися. Це нечесно* (В. Нестайко); *Те – цікаво!* Дещо рідше її набуває субстантивованій узагальнювальний займенниковий прикметник *все (усе)*, пор.: **Усе буде добре** (В. Шкляр); **А потім все стане легко і просто** (Люко Дашвар).

Відносний займенниковий іменник *що* буває підметом лише в підрядних супровідних частинах складнопідрядного речення, пор.: **...стомлювався ти часто, що було природно в твоєму становищі...** (В. Лис); **Однак міліціонери відтягли і його від мікрофона, що було не так уже й важко** (М. Гримич).

Двоскладні речення із прислівниковим складеним присудком та підметом, вираженим займенниковим словом, О.В. Годз вважає семантично

елементарними і протиставляє їх семантично неелементарним двоскладним реченням із предикатним іменниковим підметом [6, с. 10]. Проте очевидне те, що займенникові слова виступають лексичними еквівалентами певних дій або цілих ситуацій, які здебільшого описані в інших частинах складного речення або в попередніх реченнях. Отже, прислівник у позиції присудка характеризує не істоту чи предмет, а підпорядковану предикативну одиницю, що дає підстави визнати складність семантичної структури таких речень, пор.: *Він працює тепер день і ніч, а це [працювати день і ніч] нелегко* (Г. Тютюнник); *Він сам колись лежав у лікарні і знав, як це [лежати в лікарні] невесело* (В. Нестайко); – *Я не звик працювати безплатно. Це [працювати безплатно] аморально* (Любка Дашвар); *...це було так просто і природно – що у Довженка світиться вікно...* (Л. Костенко); *Як це погано! Завжди бачити перед собою хрести й могили! Це жахливо!* (В. Нестайко).

Характерно, що роль підмета можуть виконувати два субстантивовані займенникові прикметники одночасно. Один з них (*це*) вказує на декілька дій чи станів, яких стосується прислівникова ознака, інший (*все (усе)*) – узагальнює їх, пор.: *Ось височить гола скеля, під нею притихло оточене зеленими комишами озеро, далі синіє ліс, в ньому можна набрести на квітчасту галявину, все це прекрасно, все це дуже цікаво, але ж іще скільки лишилось невідкритого, непізнаного!* (Г. Гордасевич); – *Ну чого ти, – не вгавав Ява. – А коли я збрешу, ти мені давай шалабани – і я оком не змигну, от побачиш. Все це було правильно...* (В. Нестайко).

Двоскладні речення із займенниковим підметом та прислівниковим складеним присудком вирізняються на тлі речень з інфінітивним або іменниковим підметом ширшими можливостями лексичного наповнення присудка і відповідно вищою активністю вживання. Це зумовлено семантичною універсальністю займенникового підмета. Оскільки він може вказувати на будь-яку дію чи будь-який стан, то й позиція присудка не має обмежень у прислівниковому наповненні. Зокрема, її експлікують не лише оцінні якісно-означальні прислівники, а й прислівники з порівняльно-уподібнювальним значенням, які також набувають оцінного забарвлення, пор.: *Це не по-людськи* (Є. Кононенко) ← *Це не так, як роблять люди (як прийнято робити в людей)*; *А тут усе по-іншому* (Любка Дереш) ← *А тут усе не так, як було колись (усе незвично)*.

У позиції прислівникового складеного присудка двоскладних речень із займенниковим підметом часто вживають модальні прислівники, що визначають можливість / неможливість, реальність / нереальність, доречність / недоречність того, на що вказує підмет, пор.: *Ні, це просто неприпустимо!* (Любка Дашвар); *Це було нереально* (Любка Дереш); *...я придивлялася до них, наскільки це було можливо в темряві...* (В. Лис); *Це так недоречно* (М. Матіос).

Певну специфіку вживання в ролі прислівникового складеного присудка двоскладного речення виявляють предикативні прислівники з модальними значеннями необхідності (*потрібно, необхідно*), важливості (*важливо*) й очевидності (*очевидно*). По-перше, подібно до дієслів, вони

відкривають валентно зумовлену позицію керованого другорядного члена речення із семантикою суб'єкта стану, що спричиняє асиметрію між формально-синтаксичною та семантико-синтаксичною структурою речення: позицію підмета в ньому заповнює компонент з об'єктним значенням, а позицію керованого другорядного члена речення – компонент зі значенням суб'єкта стану, пор.: *Це потрібно мені* (В. Шкляр); *Я намагався наперед вгадати, що потрібно цій гордій і владній жінці у нашому селі* (Р. Федорів); *Але ж це очевидно кожному* (Ю. Андрухович). По-друге, такі прислівники потребують уведення в речення детермінантного другорядного члена зі значенням мети, оскільки модальність необхідності певною мірою прогнозує вживання компонента, який пояснює, обґрунтовує потрібність чого-небудь, пор.: *Це потрібно для його спокою* (В. Шевчук); *...це йому потрібно на щодень для роботи над будь-яким полотном* (Р. Федорів).

Основну частину прислівникового складеного присудка можуть формувати навіть модальні прислівники зі значенням структурування думки *по-перше, по-друге*. Основною для них, як уже зазначалося, є функція детермінантного другорядного члена речення, що має особливе інтонаційне та пунктуаційне виділення, пор.: – *По-перше, я не розумію, чого ти мовчиш, а по-друге – таємність тут зовсім не до діла* (М. Хвильовий). У присудковій позиції двоскладних речень із займенниковим підметом їх уживають для того, щоб більше увиразнити засадничі моменти повідомлення, пор.: *А чого це ви так дивитесь на мене? Ви ж зараз самі, дорога моя вчителько, заплатите мені за мовчання як свідкові вашого злочину. Це – по-перше* (Г. Тарасюк).

Характерно, що роль присудка у двоскладних реченнях із займенниковим підметом можуть виконувати й деякі прислівники міри та ступеня, пор.: *Замість екзамену ти пішов рибалити?! Ну... ну, знаєш, це вже занадто!* (В. Нестайко); – *Стоп! – піднімає руки режисер. – Не те! Це вже занадто!* (В. Нестайко). Такі конструкції з'являються внаслідок того, що в динамічному експресивному мовленні мовець опускає власне-оцінний прислівниковий компонент і акцентує саме на надлишковості вираженої ним ознаки. Його вилучення призводить до того, що прислівник міри й ступеня потрапляє в не типову для нього предикативну позицію, пор.: *Це занадто!* ← *Це занадто нахабно!* або *Це занадто емоційно!*

У двоскладних реченнях, підмет яких експлікований займенниковим субстантивованим прикметником, можливий керований другорядний член зі значенням суб'єкта стану-сприйняття у формі давального відмінка, пор.: *От як тобі усе просто, Іване, – чоловік відповідає* (В. Нестайко); *Але ж це очевидно кожному* (Ю. Андрухович). Такий суб'єктний компонент виражають і прийменниково-відмінкові форми *для + Род. в. або у + Род.в.*, пор.: *Для мене це складно*; *...хоч вони його й не бачать у темряві, але для нас це важливо* (Ю. Андрухович); *Та й у нас ... все буде добре* (М. Матіос). Усі форми експлікації суб'єкта стану-сприйняття в аналізованих двоскладних реченнях марковані виразним відтінком пасивності суб'єкта.

У сучасній українській літературній мові немало означальних прислівників може виконувати вторинну для них функцію основної частини прислівникового складеного головного члена односкладних речень, у яку їх транспонують дієслівні власне- та невласне-зв'язки. Ця предикативна функція найхарактерніша для прислівників *важко, легко, весело, радісно, вигідно, дешево, дорого, гірко, добре, смішно, соромно, сумно, тепло, тяжко, невесело, нелегко* та ін. З огляду на те, що їм властива і атрибутивна, і вторинна для них предикативна функції, деякі дослідники кваліфікують їх як предикативно-атрибутивні прислівники [11, с. 233].

Односкладні речення з прислівниковим складеним головним членом семантично не однорідні. Одні з них характеризують зовнішній стан (*рано, пізно, розкішно, ошатно* тощо), інші передають внутрішній стан або ставлення істот (*легко, важко, сумно, весело, радісно, ніяково, соромно, цікаво, страшно, байдуже, цікаво, приємно, млосно, мультко* та ін.), ще інші, такі як прислівники *холодно, тепло, спокійно, сумно, ясно, світло, темно, вільно, затишно* та ін., можуть реалізувати обидва ці значення (пор.: *Мені холодно* і *Надворі холодно; Дитині тепло* і *У квартирі тепло*).

Означальні прислівники, що передають зовнішній стан, уживаючись у ролі основної частини складеного головного члена прислівникових односкладних речень, диференціюють його за багатьма ознаками:

- 1) за температурою: *тепло, холодно, прохолодно, зимно* та ін., напр.: *Опівдні зробилося зовсім тепло* (Г. Тютюнник); *Дощ перестав, проте було вітряно й холодно* (В. Шкляр);
- 2) за віддаллю: *далеко, близько, недалечко, неблизько, далеченько* та ін., напр.: *Вже недалеко: попереду показалися пологі хребти, ...забіліли будинки резиденції калги-султана* (Р. Іваничук); *...до того найідилійнішого куточка було ще далеченько* (В. Шкляр);
- 3) щодо звукового вияву: *тихо, шумно, галасливо* та ін., напр.: *На цвинтарі було тихо* (І. Нечуй-Левицький); *Там, хоч ніч ще не минула, було людно й шумно* (С. Скляренко);
- 4) за кольором: *зелено, червоно, голубо, біло, багряно, чорно, сіро* та ін., напр.: *І зелено, й червоно, і голубо, й біло, й синьо, й рожево коло тої хатки...* (Марко Вовчок); *Враз у вагоні стало біло – поїзд вирвався з-під землі на поверхню* (В. Нестайко);
- 5) за освітленням: *світло, темно, ясно*, напр.: *Темно зробилося, як під кобеняком, за два кроки поперед себе нічого не видно* (Г. Тютюнник); *Надворі, як і зранку, знову стало ясно і сонячно* (О. Черногуз);
- 6) за комфортністю: *затишно, незатишно, комфортно, зручно* та ін., напр.: *Тут не надто комфортно, зате безлюдно* (М. Матіос);
- 7) за естетичністю: *гарно, красиво, мило, славно, розкішно, бридко* та ін., пор.: – *Затишне місце, – сказала Соня. – Краса... І зовсім нема людей. – Так, – погодилася Люба. – Гарно...* (Люко Дашвар); *Як красно надворі... біло, біло* (Р. Федорів);
- 8) за загальним враженням: *чудово, першокласно, довершено, неперевершено, бездоганно, вдало, досконало, погано, кепсько,*

дивовижно, неймовірно, надзвичайно та ін., напр: – **Першокласно**, – коротко кидає Панчішка (О. Черногуз);

- 9) за ознакою вмотивованості / невмотивованості, раціональності / нераціональності: *закономірно, логічно, нелогічно, природно, слушно, правильно, неправильно, раціонально, нераціонально, розумно, нерозумно, справедливо* та ін., напр.: *Проте Едик сьогодні не має на задачі сили. Може, й **правильно**, я сам у день здачі екзамену не робив нічого* (Ю. Мушкетик); ***Закономірно**. Коли починається смерть культури, настає культура смерті* (Л. Костенко); *Детектив. До цього він ніяк не може звикнути. **Нерозумно, нелогічно**, – теж праця, служба, а от не може та й не може втоптати це у своїй старій ...голові* (В. Винниченко).

Одні означальні прислівники в позиції складеного головного члена прислівникового односкладного речення визначають стан довкілля взагалі (пор.: *Він озирається по боках. **Порожньо*** (Любка Дереш); *Було **тихо, темно й моторошно*** (В. Нестайко), інші передають стан конкретних просторових реалій (пор.: *В хаті холодно* (В. Винниченко); *Завтра свято. Тихо в домі* (І. Жиленко); *В квартирі було темно* (Г. Гордасевич).

Характер позначуваного детермінує формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну структуру односкладних речень з прислівником в ролі їхнього головного члена. Якщо прислівник виконує функцію предиката фізичного стану природи, то такий співвідносний із ним предикат відкриває в реченні позицію суб'єктної синтаксеми, яка має нульове вираження [4, с. 43; 14, с. 12; 6, с. 9]. Відсутність експлікованого суб'єкта при предикатах фізичного стану природи дослідники пояснюють тим, що вони передають особливі стани всеохопного характеру [4, с. 43]. У формально-синтаксичній структурі речень, утворених прислівниковими предикатами на позначення станів природи, можливі детермінантні другорядні члени речення з просторовою та часовою семантикою, пор.: *Але надворі було темно й тихо, ніде не чути ні голосу, ні кінського тупоту* (С. Скляренко); *Було сумно надворі...* (І. Нечуй-Левицький).

Односкладні речення, у яких прислівниковий складений головний член характеризує стан певного приміщення, вирізняються тим, що мають у своїй формально-синтаксичній структурі детермінантний другорядний член речення, виражений іменниками – назвами приміщень у формі місцевого відмінка або прислівником із семантикою місця, пор.: *В хаті холодно* (В. Винниченко); *У льоху було темно...* (О. Черногуз); *...в кімнаті було трохи парко* (О. Черногуз); *Тут прохолодно*. Питання про статус цього компонента на семантико-синтаксичному рівні речення – дискусійне. Для дослідників, які ототожнюють семантичний суб'єкт з темою речення, він є морфологічним варіантом суб'єктної синтаксеми, тому що, як вони вважають, необхідною умовою набуття будь-якою формою з просторовою семантикою суб'єктного значення є її розташування на початку речення і відсутність у ньому іншого компонента із суб'єктним значенням [16, с. 119; 17, с. 81]. Суб'єктну функцію такого компонента засвідчує трансформація,

унаслідок якої він набуває типової форми суб'єкта стану, пор.: *У хаті холодно* – *Хата холодна*. Проте не всі односкладні речення з аналізованим локативним компонентом можна трансформувати в такий спосіб, пор.: *У пральні вогко* – **Пральня вогка*. Це речення логічно трансформувати так: *Повітря, що є в пральні, вогке*). О.Г.Межов констатує, що локативний компонент перемістився із детермінантної (локативної) у прислівну (суб'єктну) позицію речення, проте в суб'єктній позиції не втратив локативного значення. Взаємодія його лексичного просторового наповнення та суб'єктної позиції посприяли тому, що цей компонент набув синкретичного суб'єктно-локативного значення [18, с. 356 – 357]. Інші мовознавці кваліфікують його як локативно-суб'єктний, мотивуючи це тим, що суб'єктна функція для нього є вторинною, набутою [12, с. 10 – 11]. М.П.Баган зазначає, що цей компонент може мати різну семантико-синтаксичну природу, яка залежить не тільки від його лексичного наповнення, а й від семантики предиката, що дало їй підстави розмежувати компоненти із суб'єктно-локативним та локативно-суб'єктним значеннями [2, с. 131 – 141].

Вважаємо, що в прислівникових односкладних реченнях компонент, виражений морфологізованим чи неморфологізованим просторовим прислівником, потрібно кваліфікувати як локативно-суб'єктний, оскільки навіть в суб'єктній позиції він зберігає виразну локативну семантику. До того ж такі речення є семантично не елементарними конструкціями [12, с. 11; 93, с. 100; 18, с. 357].

Відповідно до теорії антропоцентризму, у якій мовні явища інтерпретують крізь призму людського світосприйняття [22, с. 75], односкладні речення на зразок *У хаті холодно* відбивають лише відчуття певного неназваного суб'єкта, адже те, що в хаті холодно, а не тепло, може відчуті тільки істота, яка перебуває всередині. За такого підходу компонент на позначання приміщення потрібно кваліфікувати як детермінантний другорядний член, що передає локалізацію імпліцитного суб'єкта стану, пор.: *В хаті холодно* (В. Винниченко) ← *Людя, які перебувають в хаті, холодно*. *В домі було безпечно* (І. Жиленко) ← *Люди, які були в домі, почувалися безпечно*. Отже, стан приміщення умотивовано сприйняттям певного неназваного суб'єкта. Такий спосіб інтерпретації вважаємо цілком прийнятним для речень, у яких передано психологічний стан приміщень. Оскільки такий стан більшою мірою властивий людя, ніж приміщенням, логічно припустити, що саме людя є його носіями, пор.: *...було сумно і в Масюковій хаті* (І. Нечуй-Левицький) ← *Було сумно людя, які перебували в Масюковій хаті; ...і в хаті стало весело...* (М. Стельмах) ← *Людя, які були в хаті, стало весело*. У семантико-синтаксичній структурі таких речень компонент, виражений іменником – назвою приміщення, має статус вторинної синтаксеми із просторовою семантикою.

Характерно, що позицію лівобічного компонента із суб'єктно-просторовою семантикою можуть наповнювати назви певних подій, заходів, що відбуваються на якійсь території, пор.: *На ярмарку тісно*; *На змаганнях*

цікаво; На випускному було весело (Ю. Андрухович). На нашу думку, такий компонент також виконує функцію детермінантного другорядного члена, оскільки співвідноситься зі згорненим елементарним реченням, що характеризує локативні параметри суб'єкта стану, пор.: **На ярмарку тісно** ← Людям, які приїхали на ярмарок, **тісно**; **На олімпіаді з математики цікаво** ← Школярам, які беруть участь в олімпіаді з математики, **цікаво**; **На випускному було весело** (Ю. Андрухович) ← Усім, хто гуляв на випускному вечорі, **було весело**.

Формально-синтаксична структура прислівникових односкладних речень зовнішнього стану може бути представлена лише їхнім складеним головним членом. Такі речення поширені в народній пареміології, де зіставляють декілька предикативних членів, щоб показати взаємозалежність протилежностей у житті, пор.: ***Далеко, та легко; а близько, та слизько*** (Укр. прислів'я).

Означальні просторові прислівники в позиції головного члена односкладного речення потребують залежних прислівних компонентів. Наприклад, прислівники з просторовою семантикою *далеко, близько, недалеко, неблизько* та ін., що визначають зовнішній стан за віддаллю, передбачають своєю семантикою локативний компонент на позначення кінцевого пункту, пор.: ***Ні, – сказав він, – до русла ще далеко*** (В. Шкляр); ***...до села вже зовсім близько*** (В. Шевчук). У таких реченнях можливий і локативний або локативно-об'єктний компонент зі значенням вихідного пункту, проте він факультативний, пор.: ***Звідси до школи далеко***; – ***Годилося б випити за твоє повернення доброго вина, – сказала вона, – але від нас до магазину неблизько*** (В. Шевчук).

Означальні просторові прислівники в ролі складеного головного члена односкладного речення уможливають також уживання другорядного керованого прислівного компонента, вираженого власне-іменником або займенниковим іменником у формі давального відмінка, що вказує на суб'єкта сприйняття віддалі (пор.: ***Тінейджер взагалі додому не їздить, йому далеко*** (Л. Костенко), проте цей компонент також факультативний. Деякі з означальних просторових прислівників дієслівні зв'язкові компоненти переводять у позицію складеного головного члена односкладного прислівникового речення, яка для них також є вторинною. Такі односкладні прислівникові речення передають здебільшого зовнішній стан, пор.: ***Їм до Києва далеко; До нашого села зовсім близько***.

Означальні прислівники, що виражають умотивованість ознаки (*логічно, закономірно, природно, справедливо* та ін.), її значущість (*важливо, суттєво, цінно, добре* та ін.) або надзвичайність (*неймовірно, дивовижно, цікаво, прикметно, характерно* та ін.), виконують роль головного члена в прислівникових односкладних реченнях особливого типу. Формально такі речення є односкладними, непоширеними. Вони виступають у позиції головної частини складнопідрядного речення, підрядна з'ясувальна частина якого становить своєрідний описовий підмет щодо головної, оскільки визначає ту подію чи ситуацію, яку характеризують означальні прислівники

в позиції складеного головного члена речення в головній частині, пор.: *Природно, що молодь ...більш схильна до бунту* (Високий Замок, 20.09.12); *Добре, що хоч одяг лишив на острові* (В. Лис); *Дивовижно, як вони змогли при цензурі зробити такі речі* (Високий Замок 10.04.13). У таких реченнях означальні прислівники є предикатами другого рангу, бо вони оцінюють ситуацію, передану суб'єктом і предикатом першого рангу, пор.: *Природно, що молодь більш схильна до бунту* ← *Молодь більш схильна до бунту* + *Це природно*; *Дивовижно, як вони змогли при цензурі зробити такі речі* ← *Вони змогли при цензурі зробити такі речі* + *Це дивовижно*.

Характерно, що деякі означальні прислівники в позиції складеного головного члена односкладного речення можуть реалізувати декілька різних значень. Наприклад, означальні прислівники місця *далеко, близько* визначають не лише просторову, а й часову віддаленість. У разі вживання цих прислівників з часовим значенням у реченні використовують компонент, виражений назвами часових понять (*година, полудень, ранок, вихідні* та ін.), певних етапів людського життя (*повноліття, старість*) або подій, пов'язаних з певним часом (*свято, поїздка, турнір, весілля, випускний* та ін.), пор.: *До ранку було далеко* (М. Матіос); *До старості ще далеко*; *До випускного ще далеко*. Семантику часової віддаленості часто підсилюють вторинними займенниковими прислівниками міри й ступеня (*як, так*) або частками *ще, вже*, пор.: *Ох, як далеко до тої години, коли вона почне гаснути, втратити кров'янисті барви* (Ю. Мушкетик); *...ще далеко до полудня* (О. Кобилянська); *До пенсії вже близько*.

Деякі означальні прислівники зі значенням високої температури унаслідок метафоричного переосмислення набувають вторинного для них значення істиннісної оцінки. Зокрема, прислівник *тепло* в розмовному мовленні може означати „майже правильно”, а прислівник *гаряче* – “правильно, точно”, пор.: *Мій любий читач подумає, що він іде до завбібліотекою? Тепло, але не гаряче* (М. Гримич). До такого метафоричного перенесення вдаються у відомій дитячій грі, коли пошук предмета у правильному напрямку коментують прислівниками *тепло, тепліше, гаряче, спекотно*, а пошук предмета в неправильному напрямку – прислівником *холодно*. Імовірно, що асоціювання наявності чого-небудь з теплом, а його відсутності – з холодом ґрунтується на одвічній природній закономірності: там, де тепло, там розвивається все живе, є вдосталь їжі, а там, де холодно, нічого не росте й не розвивається, відповідно, там нічого немає.

Прислівник *гаряче* у вторинній позиції складеного головного члена односкладного речення може реалізувати ще одне переносне значення – напруженості атмосфери в певному просторі, пор.: *...за столом стало дуже гаряче* (М. Гримич). Стосовно цього прикладу логічно припустити, що гаряче стало людям, які сиділи за столом і сперечалися, але внаслідок компресії мовлення збуджений стан перенесено з безпосереднього носія на його просторові координати. Компонент *за столом* потрапляє в не типову для нього позицію носія стану. Загалом наведене речення відбиває двоє

перенесень: метафоричне (*гаряче* → *напружено, знервовано*) і метонімічне (*простір* → *люди, які перебувають у цьому просторі*).

Означальний просторовий прислівник *далеко* виконує функцію головного члена односкладного речення і на рівні свого переносного значення “нерівня хтось кому-небудь”. Семантика віддаленості дає змогу передати істотну відмінність одного об’єкта від іншого. У цьому переносному значенні предикативний прислівник *далеко* керує двома прислівними другорядними членами речення: один виражений формою давального відмінка і має значення суб’єкта оцінного стану, другий – формою родового відмінка з прийменником *до*, що виражає значення об’єкта стану-обмеження, пор.: *Звичайно, Данику ще далеко до професіонала* (Г. Тарасюк); *Звичайно, до тайги цього українському сосновому лісу було далеко...* (Г. Гордасевич).

Позиція складеного головного члена односкладного речення є найхарактернішою вторинною позицією для якісно-означальних прислівників. Такі прислівникові односкладні речення відбивають стан довкілля.

Прислівниковий складений головний член односкладного речення передає різні відтінки внутрішнього стану суб’єкта або його ставлення до кого-, чого-небудь. Він ґрунтується на чотирьох семантичних різновидах означальних прислівників:

1) прислівниках, що визначають фізичні відчуття істот: *важко, легко, млясо, тепло, холодно, смачно, терпко* та ін., пор.: *Холодно вночі усім саодиноким!* (Л. Костенко); *Вася Кицин наймолодший у класі. Йому буде важко* (В. Нестайко);

2) прислівниках, що експлікують емоційно-психічний стан людей: *весело, дивно, гірко, смішно, образливо, прикро, приємно, страшно, сумно, соромно, спокусливо, радісно, тяжко, моторошно* та ін., пор.: *Першу зиму Олені було так тяжко і так сумно, що вона не знала, куди подітиса* (Г. Тютюнник); *Сае стільки людських жертв начебто поніс есесер упродовж нецілих десяти років інвазії. Мені дивно, бо – я страшенно перепрошую за таку собі статистичність мислення в цьому випадку – це небагато* (Ю. Андрухович); *Мені ніяково й досадно* (В. Винниченко); – *Саво, зупинітьса. Мені моторошно* (О. Черногуз);

3) прислівниках, що характеризують ступінь пізнання людиною чого-небудь: *зрозуміло, ясно, очевидно*, пор.: *Мені очевидно, що це не випадковість; Мені ясно, що він став жертвою шахраїв;*

4) прислівниках, що передають ставлення суб’єкта до кого-, чого-небудь: *цікаво, байдуже*, пор.: *...чомусь мені здається, що це тобі під силу, й буде навіть цікаво* (В. Лис); *Але в цей момент Хлопцеві було байдуже до рябої Катьки* (В. Шевчук).

Найуживанішими в позиції складеного головного члена односкладного речення є прислівники, що передають емоційно-психічний стан істот. Із цим значенням уживають навіть ті якісно-означальні прислівники, первинне значення яких не пов’язане з емоційно-психічною сферою людини,

наприклад прислівники, що визначають такий її стан за кольором, пор.: *Як люто мені! Як біло! Розпачливо як на світі* (І. Драч). Цей семантичний різновид якісно-означальних прислівників активно поповнюється оказіональними утвореннями, формування яких зумовлене бажанням авторів якомога точніше передати психічний стан героя, пор.: *Так мені оглухло і тоскно. І так садинок-пустельно* (Б. Олійник); *А мені було так широко в зіницях... Гей, пташинно так!*

Прислівниковий складений головний член зі значенням внутрішнього стану істот чи ставлення до когось, чого-небудь має здебільшого лівобічний керований другорядний член зі значенням суб'єкта такого ж стану. Здебільшого його заповнюють власне-іменники – назви істот та особові займенникові іменники, ужиті у формі давального відмінка, пор.: *Любі стає смішно* (Люко Дашвар); *Макару раптом стало страшно* (Люко Дашвар); *Як тільки я вийду з того дому, мені відразу стане легко і спокійно* (В. Винниченко); *Марла сміялася, їй було добре, цікаво і страшнувато* (І. Карпа); *І мені було соромно* зараз перед ними за свою ногу, за своє безсилля (В. Нестайко); *І одразу стало Глечикові й сумно, й моторошно* (В. Нестайко); *Мені так добре, стіни такі отчі, такий у серці невимовний щем* (Л. Костенко); *Йому раптом зробилося легко і навіть весело* (Г. Тютюнник). Зрідка такий другорядний член речення зі значенням суб'єкта внутрішнього стану виражають прийменниково-відмінкові форми: для + Род. в. (пор.: *Для мене тут душно; Затісно в цьому світі для живих, для мертвих теж затісно* (В. Стус); між + Ор. в. (пор.: *Між людьми зробилося так тихо* (Г. Тютюнник); в (у) + Род. в. (пор.: *А в нього погано з шлуном...* (О. Черногуз). Його позиція може бути зредукованою у формально-синтаксичній структурі прислівникового односкладного речення. Це буває здебільшого тоді, коли в ролі прислівникового складеного головного члена вживаються прислівники зі значенням пізнання (*зрозуміло, ясно*), подиву (*дивно, дивовижно*) та зацікавлення (*цікаво*), особливо коли такі стани характерні для багатьох осіб, коли вони мають узагальнений характер, пор.: *Згодом стало зрозуміло, що й до Верони імператор приїхав спонукуваний цим чоловіком, принаймні це збагнула Євпраксія* (П. Загребельний); *Коли стало зрозуміло, що це такі пірати, Котигорошко доповів усе своєму начальству і викликав термінову підмогу* (В. Кожелянко); *Отож і не дивно, що нашим героям захотілося у школу* (В. Нестайко); *І ще було ясно, що одне одного, може, вони й любили, але більше не любили нікого* (В. Нестайко); *Ясно, що той хрестик нічого спільного з Богом не мав, що то було просто модно* (В. Нестайко). Речення з аналітичними предикатами стану, що не мають при собі лексично вираженого суб'єкта стану, називають неповними або згорнутими [4, с. 100].

Від прислівникового складеного головного члена односкладного речення може залежати і керований другорядний член речення зі значенням об'єкта. Проте коло таких прислівників обмежене прислівниками звукового сприйняття (пор.: *...цілий клас тихенько дзумчав собі під носа, так що відверненій до дошки вчительці чутно було лиш монотонний низький гуд*

(О. Забужко), прислівниками, що означають ставлення до кого-, чого-небудь (пор.: *Шляхом йшли тисячі людей, і всім їм було байдуже до мене* (Ю. Мушкетик) та деякими прислівниками емоційного стану (пор.: *Батькам страшно за дітей; Школярам було соромно перед учителем; Тепер Віорелії Віорелівні навіть совісно було перед покоївкою* (Г. Тарасюк).

Сполучуваність відприслівникових предикатів стану із суб'єктним та об'єктним компонентами І.Р. Вихованець вважає максимальною межею їхньої сполучуваності. Причому обов'язковішим він називає об'єктний компонент, тоді як суб'єктний „не завжди реалізується в мовленні” [4, с. 100]. За нашими спостереженнями, для деяких відприслівникових предикатів стану, таких як *чутно*, об'єктний компонент, справді, важливіший за суб'єктний (пор.: *Пройшов день, пройшов другий, і третій – не чутно нічого* (Панас Мирний), тоді як у реченнях з іншими семантичними різновидами відприслівникових предикатів внутрішнього стану (*байдуже, страшно* та ін.) послідовніше реалізується суб'єктний, а не об'єктний компонент (пор.: *Я не знаю, що це означає. Але мені байдуже* (В. Нестайко); *Мені чомусь страшно, хоча цей чоловік і не ворушиться* (В. Лис).

Характерно, що в реченнях із прислівниками на означення внутрішнього стану людини можливий валентно не зумовлений компонент, що вказує на істоту чи об'єкт, які спричиняють відповідний стан людини, пор.: *А в нього погано з шлуномком...* (О. Черногуз); *З роботою людям в провінції скрутно; З дитиною молодій мамі важко*. З огляду на те, що аналізований компонент стосується цілого речення, а не прислівникового складеного головного члена односкладного речення, дехто з мовознавців кваліфікує його як об'єктний детермінант [19, т. II, с. 380]. На нашу думку, такий детермінант реалізує причинові семантико-синтаксичні відношення, пор.: *А в нього погано з шлуномком ...* (О. Черногуз) ← *Йому погано, бо в нього хворий шлунок; З роботою людям в провінції складно* ← *Людям, які живуть у провінції, складно, бо немає роботи; З дитиною молодій мамі важко* ← *Молодій мамі важко, бо вона має дитину*. Він може передавати й умовно-часові семантико-синтаксичні відношення між частинами згорненого складнопідрядного речення, пор.: *З вами, Сідалковський, легко і в той же час так важко* (О. Черногуз) ← *Комусь легко і водночас важко, коли поруч є Сідалковський*. Речення такого структурного типу характерні насамперед для розмовного стилю сучасної української літературної мови. Проте в мовленні засобів масової інформації їх уживають для того, щоб оцінити ситуацію в якійсь сфері суспільного життя. Назви цих сфер заповнюють не типову для них позицію суб'єкта стану, а детермінантний другорядний член речення у формі з + Ор. в. указує на те, стосовно чого оцінюють стан середовища, пор.: *На жаль, з гумором у сучасній українській літературі сутужно* (Україна молода, 06.02.13).

Прислівниковий складений головний член односкладного речення нерідко має прислівного некерованого другорядного члена речення, що визначає ступінь вияву внутрішнього стану особи, пор.: *Мені до болю ніяково й соромно* (В. Винниченко); *...їй робилося дуже*

сумно... (Г. Тютюнник); **Любі весело до болю** (Люко Дашвар). У прислівникових односкладних реченнях поряд із керованим другорядним членом речення, що має значення суб'єкта стану, нерідко вживається компонент, що визначає локалізацію стану в певному органі людини й виражений переважно формою місцевого відмінка іменників – назв частин тіла (пор.: **В роті мені сухо, липко** (В. Винниченко); **У грудях йому важко**) або іменників **серце, душа** (пор.: **На серці** [Радюкові] **було весело й радісно** (І. Нечуй-Левицький); **йому робилося сумно на душі** за тими роками, що вже пройшли і ніколи не вернуться... (Г. Тютюнник); ...коли **тобі мультко на душі, шукаєш розради перед Богородицею** (Р. Федорів). Семантичну функцію цього компонента дослідники кваліфікують по-різному. Одні вважають, що назви частин тіла самостійного семантико-синтаксичного статусу не мають і разом із компонентом у формі давального відмінка формують розчленований суб'єкт стану [13, с. 310; 14, с. 11; 18, с. 360]. Інші кваліфікують його як синкретичний локативно-суб'єктний компонент, у якому домінує семантика локативної форми, оскільки „вона краще узгоджується з його предметним наповненням” [2, с. 139]. Ще інші називають його суб'єктно-просторовим детермінантом з перевагою суб'єктного значення [19, т. II, с. 380]. Ми вважаємо, що аналізований компонент, справді, поєднує в собі значення суб'єктної позиції та локативної форми. За наявності лексично вираженого керованого другорядного члена речення зі значенням суб'єкта стану в ньому домінує локативне значення, пор.: **Від одного погляду на той хліб у мене ставало важко в шлунку** (Ю. Мушкетик). Його редукція спричиняється до того, що компонент, експлікований назвами частин тіла, набуває форми давального відмінка, що є типовою формою вираження суб'єкта стану, пор.: ...**спекотно очам і шкірі** (М. Матіос); **Дощ перестав; хмари розійшлися; західна брама неба розчинилася, з неї ринуло стільки світла, що боляче стало очам** (Г. Тютюнник).

Вторинна сфера прислівників української мови постає як функціонально-синтаксична сфера інших повнозначних частиномовних класів слів, де прислівники кваліфіковані як виразники формально-синтаксичних функцій дієслова, а саме: функції прислівникового складеного присудка та прислівникового складеного головного члена односкладного речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арват Н.Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке/ Н.Н.Арват. – К.: Вища школа, 1984. – 158 с.
2. Баган М.П. Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові: дис. Кандид. Філол. Наук: 10.02.01. / Баган Мирослава Петрівна. – К., 1999. – 219 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис/ І.Р.Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
4. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови/ І.Р.Вихованець. – К.: Наукова думка, 1992. – 222 с.

5. Вінтонів М.О. Типологія форм присудка в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук спец.: 10.02.01. «Українська мова» / М.О.Вінтонів. – Дніпропетровськ, 1997. – 23 с.
6. Годз О.В. Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.01./ Годз Оксана Володимирівна. – К., 2013. – 191 с.
7. Городенська К. Проблема двоскладного прислівникового речення в сучасному мовознавстві/ Катерина Городенська, Оксана Годз// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – С.35-41.
8. Городенська К.Г. Семантичні групи прислівників у синтаксичній сфері дієслова/ К.Г.Городенська.// Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту імені М.П.Драгоманова: Зб. наук. Праць. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2008. – Вип.10. – С.110-114.
9. Городенська К.Г. Синтаксична сфера компаративних і суперлативних прислівників міри і ступеня / К.Г. Городенська // *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník článků.* – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – 1 část. – С. 53 – 64.
10. Городенська К.Г. Явища синтаксичної деривації/ К.Г.Городенська// Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наукова думка, 1983. – С.152-212.
11. Горпинич В.О. Морфологія української мови: [підручник] / В.О.Горпинич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
12. Евтеєва М.А. Предложно-падежные формы субстантива с совмещенным (локально-субъектным) значением в составе простого предложения : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / М.А. Евтеєва. – М., 1980. – 16 с.
13. Зодотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А.Золотова. – М. : Наука, 1973. – 351с.
14. Кавера Н.В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н.В. Кавера. – К., 2008. – 24 с.
15. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення / Л.О.Кадомцева. – К.: Вища школа, 1985. – 127с.
16. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / С.Д.Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 216с.
17. Кокорина С.И. К вопросу о семантическом субъекте / С.И. Кокорина // Вопросы русского языкознания. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – Вып. 2. – С. 78 – 82.
18. Межов О. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць / Олександр Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
19. Русская грамматика: В 2-х т. – М. : Наука, 1980. – Т.1. – 783с.; Т.2. – 710с.
20. Соколова С.В. Транспозиційний потенціал прислівників у сучасній українській мові: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова» / С.В.Соколова. – К., 2009. – 20 с.
21. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
22. Хомякова Е.Г. Антропоцентризм просторно-часових параметрів / Е.Г. Хомякова // Категоризация мира : пространство и время. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1997. – С 69 – 78.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяшик Р.В. Вибране / Р.В.Андріяшик. – К. : Укр. Письменник, 2004. – 1078.
2. Андрухович Ю. Дванадцять обручів/ Юрій Андрухович. – К. : Критика, 2006. – 276 с.

3. Винниченко В.К. Краса і сила: [повість та оповідання] / В.К.Винниченко. – К. : Дніпро, 1989. – 750 с.
4. Високий замок (тижневик), м. Львів.
5. Гордасевич Г.Л. Твори. / Г.Л.Гордасевич. – Львів : Каменяр, 2007. – Т.2. – 326 с.
6. Гримич М. Варфоломієва ніч : [роман] / Марина Гримич. – Львів : Кальварія, 2002. – 159 с.
7. День (щоденна всеукраїнська газета), м.Київ.
8. Дашвар Люко. Село не люди / Люко Дашвар. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 272 с.
9. Дереш Любо. Намір! / Любо Дереш. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 272 с.
10. Драч І. Сонце і слово : [поезії] / І. Драч. – К. : Дніпро, 1978. – 367 с.
11. Жиленко І.В. Євангеліє від ластівки. Вибрані твори / І.В. Жиленко. – К. : Пульсари, 2006. – 488 с.
12. Карпа І.І. Фройд би плакав / І.І.Карпа. – Х. -: Фоліо, 2005. – 238 с.
13. Кобилянська О. Вибрані твори / Ольга Кобилянська. – К.: ІНТЕЛЕКТ-АРТ, 2008. – 432 с.
14. Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. : [новели] / Євгенія Кононенко. – Львів : Кальварія, 2004. – 160 с.
15. Костенко Л.В. Записки українського самашедшого / Л.В.Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 416 с.
16. Лис В. Острів Сильвестра / Володимир Лис. – Х. : Фоліо, 2009. – 224 с.
17. Матіос М. Чотири пори життя / Марія Матіос. – Львів : Піраміда, 2009. – 264 с.
18. Мушкетик Ю.М. Обвал : [повісті та оповідання] / Ю.М.Мушкетик. – К. : Рад. письменник, 1985. – 381 с.
19. Нестайко В.З. Тереадори з Васюківки [трилогія про пригоди двох друзів] / В.З.Нестайко. – К.: Веселка, 2002. – 438 с.
20. Нечуй-Левицький І.С. Кайдашева сім'я; Хмари: [повісті] / І.С.Нечуй-Левицький. – К. : Наук. думка, 2001. – 501 с.
21. Олійник Б.І. Шлях : [вірші та поеми] / Б.І. Олійник. – К. : Наук. думка, 1995. – 430 с.
22. Симоненко В. Лебеді материнства / В.Симоненко. – К.: Молодь, 1981. – 344 с.
23. Скляренко С. Володимир / Семен Скляренко. – Х. – Фоліо, 2008. – 542 с.
24. Стельмах М.П. Вибрані твори / М.П. Стельмах. – К. : Сакцент Плюс, 2005. – 736 с.
25. Стус В.С. І край мене почує : [поезії] / В.С. Стус. – Донецьк : Донбас, 1992. – 295 с.
26. Тарасюк Г. Дві повісті (Гаспид і Маргарита; Покоївка) / Галина Тарасюк // Березиль. – 2003. – № 3 – 4. – С. 33 – 131.
27. Тютюнник Г. Вир: [роман] / Григорій Тютюнник. – К. : Укр. центр дудовної культури, 1998. – 588 с.
28. Тютюнник Г. Твори: [оповідання]. В 2-х т. / Григир Тютюнник. – К.: Молодь, 1984. – Т.1. – 328 с.; Т.2. – 328 с.
29. Україна молода (щоденна інформаційно-політична газета), м. Київ.
30. Федорів Р. Єрусалим на горах : [роман] / Роман Федорів. – К. : Вид-во гуманіст. л-ри, 2008. – 608 с.
31. Черногуз О.Ф. Аристократ із Вапнярки : [сатиричний роман] / О.Ф. Черногуз. – К. : БібліоВУС, 1996. – 400 с.
32. Шевчук В. Дім на горі: [роман-балада] / Валерій Шевчук. – К. : Рад. письменник, 1983. – 486 с.
33. Шкляр В. Елементал: [роман] / Василь Шкляр. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2006. – 191 с.

Стаття посвячена аналізу обстоятельственных и определительных наречий во вторичной для них предикативной функции. Рассмотрены особенности реализации

наречий в функції складного наречного сказуемого і наречного складного головного члена односкладних пропозицій. Особливу увагу звертається на семантичну неоднорідність односкладних пропозицій з наречним складним головним членом і переносні значення, реалізувані нареччям у вторинній позиції.

Ключові слова: обставинні та визначальні нареччя, вторинна функціональна сфера, двоскладні та односкладні пропозиції.

The article deals with the description of the circumstantial and qualitative adverbs in Ukrainian language in predicative function that is secondary to them. The peculiarities of the adverb as the compound adverb predicate in the two-member sentences and as the compound adverb main member of the one-member sentences were studied. Special attention was paid to the semantic heterogeneity of the one-member sentences with the adverb as the main member of the sentences. The figurative meaning of the adverb in the secondary syntactic position was outlined.

Keywords: circumstantial adverbs, qualitative adverbs, compound adverb predicate, one-member sentences, two-member sentence.

УДК 811.161.2'373.611

Дияк О.В.

СЛОВОТВІРНА АКТИВНІСТЬ КОРЕНЯ ЗАЛІЗН- У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано формальну і семантичну структуру слів із коренем *залізн-*. Установлено структурно-семантичні відношення між словом-вершиною та похідними одиницями в словотвірних парадигмах, взаємозв'язки дериватів у словотвірних ланцюжках. Визначено продуктивність кореня *залізн-*.

Ключові слова: словотвірне гніздо (СГ), словотвірна парадигма (СП), словотвірний ланцюжок (СЛ), словотвірне значення (СЗ), слово-вершина, твірна основа, похідне слово.

Вивчення словотвірного гнізда (СГ) й словотвірної системи як гніздової організації загалом і понині залишається актуальним. Саме в СГ репрезентована породжувальна здатність твірного слова, простежуються структурно-семантичні відношення між членами гнізда, з'ясовуються особливості словотвірної структури похідних слів, відтворення значення твірного слова в семантиці похідного. Аналіз формальної та семантичної організації словотвірних гнізд сприяє виявленню закономірності взаємодії різних словотвірних одиниць, з'ясуванню природи семантичних процесів у словотвірних актах, а всебічна характеристика лексем однієї частини мови й певних лексико-семантичних груп, які можуть виступати під час деривації як твірні, уможливить розв'язання проблем типології гнізд.